

Буличев Андрій Олегович,кандидат юридичних наук,
начальник відділу ДНДІ МВС України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-2734-7066

Буличева Наталія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри публічного та приватного права
Київського університету імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-7902-6646

Грущенко Олена Анатоліївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економічної безпеки та
фінансових розслідувань

Національної академії внутрішніх справ,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-8167-0214

УПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ У ПРАВОВИХ НОРМАХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовано зарубіжний досвід упровадження принципу гендерної рівності у діяльність військових формувань Норвегії, Ізраїлю, М'янми, Канади, Франції, Німеччини, Великої Британії, Швеції, Іспанії, Ірану та США. Представлено статистичні дані щодо запровадження гендерної політики у діяльність військових формувань деяких країн світу. Наголошено на необхідності застосування досвіду США та інших країн світу під час упровадження принципу гендерної рівності у діяльності Збройних Сил України і Національної гвардії України та прагненні до паритетного становища жінок і чоловіків у збройних формуваннях України.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна політика, гендерні підходи, гендерна проблематика, розширення повноважень жінок.

Забезпечення захисту прав і свобод людини є індикатором рівня становлення і розвитку людства як системи, що самоорганізується. Насамперед йдеться про реалізацію потенціалу кожного члена суспільства, розвиток усіх його фізичних і духовних здібностей, творчого начала, перетворення особи на особистість, її актуалізацію, що дозволяє звільнити соціальну енергію особи та спрямувати її у належне русло [3, с. 14–15]. На порозі третього тисячоліття світова спільнота переживає низку кардинальних змін, однією з яких є перехід до нового типу культури, побудованої на принципах гендерної рівності [1, с. 3].

Зокрема, надання жінкам більш широких можливостей, забезпечення їх гендерної рівності, підвищення політичного, соціального й економічного статусу є важливою проблемою, яку намагаються вирішити практично усі країни світу. Водночас обов'язковим у досягненні стійкого розвитку є збалансоване соціальне партнерство між чоловіками й жінками, яке потребує відповідних правових засобів урегулювання, що, в свою чергу, сприятиме реальному забезпеченню рівності громадян незалежно від будь-яких факторів.

Наявність гендерної нерівності у військових формуваннях України зумовлює підвищення суспільного та дослідницького інтересу до цієї тематики. Окремим напрямом проходження служби жінок у армії, гендерної рівності жінок у збройних силах приділяли увагу такі автори, як Н. Бочкор., Н. Вавілова, З. Вашуріна, А. Діаз, О. Дунебабіна, М. Євсюкова, Н. Кліменко, В. Кротіков, В. Куценко, Н. Лаврінченко, О. Олійник, Е. Понуждаєв, С. Рижков та інші. Проте причини хронічної відсутності гендерного балансу у вітчизняних військових формуваннях потребують додаткового вивчення науковцями, а досвід масштабного залучення жінок до військової служби, властивий для низки держав світу, зумовлює вивчення цієї практики.

Метою статті є аналіз передумов та шляхів упровадження принципу гендерної рівності у діяльність військових формувань деяких країн світу та обґрунтування можливостей застосування позитивного досвіду зарубіжних країн щодо вирішення цієї проблеми у військових формуваннях України, зокрема, Збройних Силах України та Національній гвардії України.

У сучасному розумінні термін “гендер” уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером (Robert Stoller) наприкінці 60-х років ХХ ст. – він запропонував використовувати для позначення соціальних і культурних аспектів статі поняття “гендер” (англійською gender – рід), яке до того використовувалося тільки у біологічному та фізичному значенні для позначення роду, а після запропонованого відділилося до значення соціального та культурного. Однією із найпоширеніших помилок у розумінні поняття “гендер” є його отождолення з поняттям “стать”, використання цих термінів як синонімів.

У теорії і на практиці поняття “гендер” стосується не біологічної статі людини, а тих соціальних ролей, характеристик, особливостей, які представники відповідно чоловічої або жіночої біологічної статі грають або мають у суспільстві під впливом дії соціокультурних факторів (виховання, освіти, традиції, культури тощо). Наприклад, коли говорять, що “вчитель – жіноча професія”, а “військовослужбовець або поліцейський – чоловіча професія”, то мова йде не про статеві відмінності, а про гендерні. Бо біологічна стать до таких висновків не має стосунку. Ставлення до слова “гендер”, так само й до похідних від нього – “гендерна політика”, “гендерні підходи”, “гендерні стереотипи”, “гендерна проблематика” – в українському суспільстві дуже різне [2].

Проблема гендерної рівності є одним із актуальних питань не тільки для України, а й для багатьох країн світу. Водночас у світі є чимало країн, які багато років ведуть ефективну гендерну політику, у тому числі і в збройних силах, інших військових формуваннях, де питання гендерної рівності стоїть найбільш гостро.

Так, у 2014 році Норвегія першою з країн Європи та членів НАТО ввела всезагальну військову повинність для жінок. 14 жовтня 2014 р. Парламент Норвегії

прийняв закон про введення обов'язкової військової повинності для жінок. Набув чинності з 1 січня 2015 р., призовниці почнуть службу влітку 2016 р. Норвегія стала першою європейською державою і першим членом НАТО, де запроваджено обов'язковий призов для жінок. Призову підлягають дівчата старше 18 років, термін служби – 19 місяців. Раніше жінки служили на добровільній основі (наприклад, вони склали 12,5 % з 8 тис. призовників у 2014 р.) [2].

Сьогодні обов'язковий призов для жінок існує в Ізраїлі і М'янмі. Призову в армію оборони Ізраїлю, згідно із законом про військову повинність від 1986 р., підлягають жінки віком від 18 років, які придатні за станом здоров'я, не перебувають у шлюбі і не мають дітей. Від призову звільняються жінки, які репатрійовані, віком старше 17 років. Дівчата з ортодоксальних сімей, що дотримуються суворих релігійних правил, мають право на звільнення від військового обов'язку на проходження альтернативної служби. Відмова від служби карається тюремним ув'язненням. Термін строкової служби – 24 місяці. Нині жінки складають до 33 % особового складу армії. Як правило, вони призиваються в небойові частини. Близько третини офіцерів ізраїльської армії – жінки. У М'янмі військова повинність для жінок була введена в 2011 р. Призовний вік – від 18 до 27 років.

Крім того, у багатьох країнах світу жінки можуть служити на добровільній основі. У США жінки були допущені до військової служби в 1942 р., коли на додаток до корпусу медичних сестер (1901 р.) була створена жіноча допоміжна служба сухопутних військ. Сьогодні жінки складають близько 20 % особового складу американських збройних сил. Жінки-військовослужбовці повністю рівні у правах з чоловіками. Вони приймаються на службу у віці 17–18 років, обов'язковою умовою є наявність середньої освіти. Мінімальний термін контракту – два роки. Добровольцям надається право вибору роду військ, спеціальності, а також місця служби. У 2011 р. було знято заборону для жінок на службу в підводному флоті. Сьогодні американські жінки задіяні у всіх родах збройних сил, крім частин спеціального призначення. З 2014 р. вони можуть перебувати на лінії фронту [2].

У канадській армії жінки стали служити з 1895 р. У 2001 р. для них була ліквідована остання заборона на службу на підводних човнах.

У Франції жінки служать в армії з 1939 р. Сьогодні французька армія “найфемінізованіша” у Європі, понад 22 % службовців – жінки. Вони служать практично у всіх військах, крім Іноземного легіону, морської піхоти та екіпажів підводних човнів. З 1995 р. їм дозволено пілотувати всі види літаків. З 2014 р. жінки можуть брати участь у бойових діях.

У ФРН у 1975 р. жінкам було надано право служити в бундесвері в санітарних військах, у 2001 р. вони отримали можливість проходити службу в бойових підрозділах. Нині службу за контрактом проходять 19 тис. жінок (10 % всього особового складу), які допускаються до всіх видів військових спеціальностей.

У Великій Британії у складі збройних сил у 1917–1919 рр. були сформовані Жіночі королівські військово-повітряні сили, Королівський допоміжний корпус Військово-морських сил і Жіночий автотранспортний легіон. Після зняття багаторічної заборони у 1990 р. жінкам було дозволено служити у ВМС, а в травні 2012 р. вперше в історії країни жінка стала командиром бойового корабля. З 2013 р.

жінки почали служити на підводних човнах. Нині чисельність жінок в армії становить близько 10 % від загальної кількості військовослужбовців [2].

У Швеції прийом жінок на службу на добровільній основі був дозволений у 1980 р. Закон гарантує їм рівні з чоловіками можливості щодо зайняття будь-яких посад. Сьогодні жінки складають близько 10–15 % від загальної кількості призовників. На службу жінки приймаються у віці 18–25 років (у ВПС до 23 років). Жінки-військовослужбовці активно залучаються до участі в міжнародних миротворчих операціях за межами території країни.

В Іспанії жінки служать в армії нарівні з чоловіками, у 1989 р. були зняті всі обмеження (раніше жінки не могли служити в бойових частинах і спеціалізувалися в основному в галузі медичного та інженерного забезпечення). Нині частка жінок становить близько 14 % від усього особового складу Збройних Сил країни.

В Ірані наявні жіночі батальйони “АзЗохра”. Це – жіночий “спецназ”, підрозділи, що входять до напіввійськового формування “басідж” при міністерстві внутрішніх справ. Ці підрозділи діють під егідою Корпусу вартових ісламської революції. Дівчата отримують спеціальну підготовку у спеціалізованій школі під Тегераном, створеній наприкінці 1980-х років, і є єдиною у своєму роді [2].

Окремо слід зупинитися на гендерній політиці, що існує у збройних силах Сполучених Штатів Америки (США).

Так, у цій країні на законодавчому рівні присутність жінок у збройних силах сформувалася у середині XX століття, а саме, у 1948 році, коли жінкам було надано право нести службу у регулярних і резервних силах армії.

Натомість, ще під час Другої Світової війни більше тисячі льотчиць служили в спеціальних допоміжних службах військово-повітряних сил (ВПС). Вони переганяли літаки, займалися транспортними перевезеннями. Завдяки цьому чоловіки звільнялися для бойових ескадриль. У 1976 році жінок почали приймати в академію ВПС США. Спочатку брали на допоміжні машини – транспортники, заправники. У 90-х всі обмеження були зняті, і жінки отримали доступ до бойових літаків [4].

Під час війни в Перській затоці (1991 р.) жінки становили до 7 % особового складу. Вони служили пілотами транспортних літаків, брали участь у розвідувальній діяльності, виконували медичні функції, керували артилерією, водили вантажівки, служили в підрозділах охорони і військової поліції, займалися постачанням та адміністративними функціями.

У цілому жінки займалися майже всім, крім безпосередньої участі у загальновійськових боях. Як зазначалося вище, у 1993 р. для жінок було знято заборону на участь у бойових діях у якості пілотів. Вони отримали можливість виконувати будь-які функції у ВПС США. Натомість, у 1994 році була впроваджена заборона для жінок брати участь у прямих бойових діях на землі. Ця заборона діяла до 2013 року. Через два роки потому американські жінки-військовослужбовці отримали реальну можливість проходити службу у будь-яких підрозділах без обмежень.

Сьогодні жінок можна побачити в кабінах і штурмовиків, і бойових вертольотів, і найсучасніших винищувачів. Тільки у ВПС США (без урахування армійської авіації та моряків) нараховується близько 700 жінок-пілотів, близько 300 штурманів і близько 200 операторів бортового радіоелектронного обладнання.

Велика частина служить у транспортній авіації, але близько 200 є і в тактичній [4].

Набув розголосу епізод під час вторгнення американців до Іраку у 2003 році. Капітан Кім Кемпбелл не відрізнялася багатирською статуєю – 160 см росту і 50 кг ваги. Позивний у неї був “Killer Chick”. 7 квітня 2003 року її штурмовик А-10, виконуючи бойове завдання над Багдадом, потрапив під вогонь зенітної артилерії. У літака виявився пошкоджений один із двигунів, були повністю виведені з ладу гідравлічні системи. Літак зберіг керованість, але капітану Кемпбелл довелося керувати літаком безпосередньо, без допомоги гідравліки, що вимагало великих фізичних зусиль. Політ до авіабази тривав близько години. Killer Chick бездоганно посадила пошкоджений літак. На землі у штурмовика нарахували понад 150 пробойн, а також виявили, що зі стабілізатора буквально вирвало шматки [4].

Як зазначалося вище, у 2015 році були зняті обмеження на військові спеціальності для жінок. Під час обговорення питання про допуск жінок до всіх бойових спеціальностей, Корпус морської піхоти США навіть замовив спеціальні дослідження, щоб з’ясувати, наскільки ефективніше працюють виключно чоловічі підрозділи в порівнянні з підрозділами зі змішаним складом. Експерименти показали, що бойові групи, що складаються виключно з чоловіків, краще виконують нормативи по вогневому ураженню противника і витрачають менше часу, ніж змішані групи. Видання Marine Corps Gazette відзначало, що зміна вимог до солдатів через декілька жінок, які, можливо, захочуть служити в бойових підрозділах, було б зміною сформованої структури заради “капризу”. Мовляв, жінки в силу фізіологічних особливостей зможуть відповідати вимогам бійця морської піхоти значно менший термін, ніж чоловіки. Однак міністр оборони Ештон Картер тоді наполіг на тому, що винятків не буде, і що жінки зможуть служити і танкістами, і піхотинцями, і кулеметниками, і мінометниками, і командувати в бою. Також для жінок були відкриті двері в підрозділи спеціального призначення.

Але відтоді ситуація в бойових підрозділах принципово не змінилася. Справа в тому, що в збройних силах США при здачі фізичних тестів є два стандарти – чоловічий і жіночий. У жінок одні фізичні нормативи, у чоловіків інші, більш високі. Спроби політиків “продавати” два стандарти фізичної підготовки для бойових підрозділів не мали успіху. Військові наполягли на тому, що в справі захисту батьківщини має бути все-таки рівноправність, тому що у ворогів автомати і бронежилети не діляться на чоловічі і жіночі. У результаті, в лінійних підрозділах жінки представлені не досить широко [4].

У серпні 2015 р. вперше в історії дві жінки закінчили Школу рейнджерів армії США. Це двомісячні курси, під час яких кандидати піддаються величезним фізичним навантаженням, позбавлення їжі і сну. Не кожен чоловік зможе пройти такі випробування. З числа кандидатів чоловіків курс до кінця доходило близько половини. Крістен Марі Грієст і Шей Лінн Хейвер змогли пройти програму Школи рейнджерів за всіма стандартами. Всього на цей курс було записано 19 кандидаток. У 2016 році з’явилися перші жінки-піхотинці.

У липні 2017 року Військово-морські сили (ВМС) США оголосили про першу кандидатку на службу в спецназ ВМС SEAL (“Морські котики”). Програма підготовки SEAL дуже складна та має неофіційну назву “Пекельний тиждень”.

Після кількох тижнів тренувань перша жінка-кандидат відмовилася від продовження підготовки. Пройти вступні випробування в підрозділи спецназу США поки не змогла жодна жінка.

Водночас слід зазначити, що жінки працюють у спецназі США. Наявні так звані Cultural Support Teams (CSTs), де використовуються саме жінки. У країнах Близького Сходу жінці набагато легше вступати в контакт з місцевим населенням жіночої статі. Вони виявилися досить ефективні при зборі розвідувальних даних. Члени CST не є операторами бойових підрозділів, вони тільки прикріплюються до них для певних місій.

На сьогодні в збройних силах США близько 15 % жінок у діючій армії і близько 23 % у резерві. Уже тривалий час у США є жінки-генерали. У 2008 році Енн Данвуді вперше отримала четверту генеральську зірку. У жовтні 2018 року найбільше з усіх командувань сухопутних військ Сполучених Штатів вперше очолила жінка – генерал-лейтенант Лаура Дж. Річардсон. Річардсон очолила Командування сил армії США, або FORSCOM, яке є найважливішим у сухопутних військах США. Загальна чисельність військ, що підкоряються цьому командуванню, становить 776 тисяч військових регулярної армії, резерву та Національної гвардії армії США та 96 тисяч цивільних працівників. Основним завданням FORSCOM є підготовка, навчання та оснащення резерву сухопутних військ для виконання завдань як на території власне Сполучених Штатів, так і за кордоном [4].

Ураховуючи досвід США та інших країн світу, аналізуючи досягнення та помилки, вважаємо, що Україна повинна прагнути до паритетного становища жінок і чоловіків під час їх служби у Збройних Силах України, Національній гвардії та інших військових формуваннях шляхом забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі. Необхідно постійно вживати заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків у реалізації їх прав. Розширення повноважень жінок та зміцнення їхньої ролі у процесі здійснення національної оборонної реформи разом із забезпеченням політичної, соціальної та економічної участі жінок у діяльності суспільства сприятиме дотриманню Україною своїх зобов'язань за міжнародними угодами, а також досягненню Цілей Сталого Розвитку до 2030 року, визначених на Саміті Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку, що відбувся у вересні 2015 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лаврінченко Н.* Гендерні дослідження в соціології: прогр. лекційного курсу. К.: Київський ун-т ім. Тараса Шевченка; Ін-т соціології НАН України, 1998. 24 с.
2. *Бочкор Н., Дунебабіна О., Євсюкова М.* та ін. Топ-10 гендерної політики. Київ, 2015. 49 с. URL: https://radaprogram.org/sites/default/files/publications/top-10_web.pdf (дата звернення: 23.04.2021).
3. Філософія права: навч. посіб. / за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. К.: Юрінком Інтер, 2000. 333 с.
4. *Andrea Diaz* For the first time, a woman is leading the largest command in the US Army URL: https://edition.cnn.com/2018/10/16/us/first-female-commander-us-army-trnd/index.html?utm_content=2018-10-16T21%3A02%3A46&utm_source=fbCNN&utm_term=link&utm_medium=social&fbclid=IwAR1yaLKB2bDoryyJiQc9pmYgTtQQdhsZgyJoIPBDqsPEtIhCFNxKlpjLuLU (дата звернення: 23.04.2021).

© Bulychev Andrii, Bulycheva Nataliia, Hrushchenko Olena, 2021

REFERENCES

1. *Lavrinenko, N.* (1998) *Genderni doslidzhennya v sotsiologii: prohr. lektsiynoho kursu. "Gender Research in Sociology": programme lecture course.* K.: Kyiv University named after Taras Shevchenko; Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. 24 p. [in Ukrainian].
2. *Bochkor N., Dunebabina O., Yevsyukova M.* and others. Top-10 gendernoyi polityky. "Top 10 Gender Policy". Kyiv, 2015. 49 p. [in Ukrainian].
3. *Filosofiya prava. "Philosophy of Law": textbook / ed. M.V. Kostytsky, B.F. Chmil.* K.: Jurinkom Inter, 2000. 333 p. [in Ukrainian].
4. *Andrea Diaz* For the first time, a woman is leading the largest command in the US Army. URL: https://edition.cnn.com/2018/10/16/us/first-female-commander-us-army-trnd/index.html?utm_content=2018-10-16T21%3A02%3A46&utm_source=fbCNN&utm_term=link&utm_medium=social&fbclid=IwAR1yaLKB2bDoryyJiQc9pmYgTtQQdhsZgyJolPBDqsPEtIhCFNxKIpjLuLU (Date of Application: 23.04.2021) [in English].

UDC 342.1: 342.9

Bulychev Andrii,DPh (Law), Head of the Department of the State Research
Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2734-7066**Bulycheva Nataliia,**D Ph (Law), Associate Professor, associate professor of the Department
of the Public and Private Law of the Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7902-6646**Hrushchenko Olena,**DPh (Economy), Associate Professor, associate professor of the Department
of the Economic Security and Financial Investigations of the
National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-8167-0214**IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF GENDER EQUALITY
IN THE ACTIVITIES OF MILITARY FORMATIONS IN LEGAL NORMS:
FOREIGN EXPERIENCE**

Research article notes that the problem of gender equality is relevant not only for Ukraine but also for many countries. At the same time, there are many countries that have long-term effective gender policies, including the armed forces and other military formations, where the issue of gender equality is most actual.

An analysis of foreign experience in implementing the principle of gender equality in the activities of military formations in Norway, Israel, Myanmar, Canada, France, Germany, Great Britain, Sweden, Spain, Iran and the United States is carried out. Statistics on the implementation of gender policy in the activities of military formations in some countries are presented.

The gender policy in the United States Armed Forces (USA) has been covered in more detail since the mid-twentieth century, when women were legally empowered to serve in the regular and reserve forces of the military. It is noted that in general,

© Bulychev Andrii, Bulycheva Nataliia, Hrushchenko Olena, 2021

women were engaged in almost everything except direct participation in military combat, but in 1993, women were banned from participating in hostilities as pilots. They were able to perform any function in the US Air Force. Instead, in 1994, a ban was imposed on women to take part in direct hostilities on the ground. This ban was in effect until 2013. Two years later, American women servicemen were given a real opportunity to serve in any unit, without restrictions. Today, women can be seen in the cabins and attack aircraft, and combat helicopters, and the most modern fighters. In the US military, about 15 % of women are in the active army and about 23 % in the reserve. There have been women generals in the United States for a long time.

The need to apply the experience of the United States and other countries in the implementation of the principle of gender equality in the Armed Forces of Ukraine and the National Guard of Ukraine and the desire for parity of women and men in the Armed Forces of Ukraine is considered.

Keywords: gender, gender equality, gender policy, gender approaches, gender issues, women's empowerment.

Отримано 07.06.2021